140

1032

SUPPLEMENT TO

THE

MYSORE GAZETTE.

ಮೈಸೂರು ಗಜಿಟ್. ಸಪ್ಲಿಮೆಂಟ್.

Published by Authority.

BANGALORE, SATURDAY 21st DECEMBER 1867.

MISCELLANEOUS PAPERS.

REPORT ON THE HURDWAR CHOLERA OF 1867.

BY

JOHN MURRAY, Esq. M. D.,

Inspector General of Hospitals, Upper Provinces.

The history of the Hurdwar Cholera of 1867, illustrates several of the most important characteristics of the disease, and determines, by an accumulation of evidence, certain vital points on which opinions differed.

The probability of the appearance of the disease had not been overlooked, and means were taken to ward it off. When it did appear, the best known available means of curing the sick pilgrims, and guarding the country through which they passed, and the homes to which they returned, were immediately brought into action. The experience here gained will be valuable in future, not only in India, but all over the world, in those countries where Cholera has established a footing, and from which there is no proof that its grasp has been loosened, and where its more frequent appearance, as in India, may be anticipated.

A mass of people, nearly as numerous as the population of Scotland, converging from the whole Hindoo world of Eastern Bengal, Southern India, and Western Punjab, was located on a bare plain on the banks of the Ganges on the 12th April. On that day they performed their allotted ceremonies and then dispersed, so that on the third day the place was again bare. The solid stream of pilgrims on foot, in hackeries, or on camels, which flowed along the road past Meerut (which is 80 miles distant from Hurdwar) for nearly a week, was like the crowd of a London street.

In ancient times the sacred bathing place was at the source of the Ganges, amongst the glaciers, near the summit of Budranath—one of the snowy peaks of the Himalayan Mountains. In modern days it has been transferred to Hurdwar, where the Ganges escapes from the mountains, and enters the level plains of Hindoostan. A sacred fair, or mela, is held there annually about the 12th of April; but every twelfth fair is held to be peculiarly sacred, and called "Koombka-Mela." There was a story in circulation that this would be the last of the great Koomb Fairs, as Hurdwar had lost its sacred character, from the Ganges having been diverted into the Ganges Canal. Probably the Railway and Electric Telegraph, with the advance of intellectual education, will strengthen this idea during the next twelve years, and tend to its fulfilment, which is much to be desired; for, though the means which the present knowledge of sanitary science suggests, were freely used, and apparently with advantage, still the assemblage of such a mass of human beings, has been followed by great sickness and mortality from a disease which originated amongst themselves, and was disseminated by them, for hundreds of miles, causing the loss of many thousands of lives.

The encampment at Hurdwar, occupying about 25 square miles of bare, level, sandy ground, was regularly sub-divided into streets and lanes, with shops, in which an ample supply of good food was provided, where the water was supplied by the sacred Ganges, and where conservancy was provided for and carried out most strictly and effectually. The people lived in tents, or "in neat and picturesque looking grass-huts." Commerce formed a powerful attraction for the meeting of Mussulmen, and a second object to the Hindoos. People began to assemble

in the end of March, but the fair was not regularly open until the 3rd April; the crowd rapidly increased until the great bathing-day on the 12th at noon (when it is calculated to have reached nearly three millions), after which it suddenly dispersed. By the morning of the 15th, the entire ground, so lately covered with encampment, was a bare plain again.

The weather had been rather warm in the end of March; but there were several slight storms with rain, which rendered it pleasant, till the night of the 11th April, when there was a very severe thunderstorm, with heavy rain, which lasted all night, and up to noon of the 12th. There was a remarkable and sudden fall of the temperature on that day, amounting to 14 degrees, as shown in Table No. 1. The whole of the remainder of the month was unusually cloudy and rainy.

The health of the great crowd was remarkably good up to the 11th of April. This is proved by the evidence of the Medical, Civil, and Military Officers on duty, by the Hospital Returns, and by the evidence of the pilgrims, many of whom were questioned by myself on the road at Meerut. The testimony of all was that previous to the 12th, there had been no sickness; but that the Cholera appeared after the bathing (*nihana bad*), *viz.*, noon on the 12th. There were several cases of Cholera that afternoon, and during the night; but only eight were admitted into hospital next day. There may have been a casual case previous to this date, and four such were reported by the Police; but on inspection by the Medical Officer, they were not considered to be Cholera; and there was one slight case in a grass-cutter of the cavalry detachment on the 9th. At the three hospitals, from the 3rd to the 1[illegible]th of April, there were 1,352 patients treated, of whom 19 died; of these, two were from diarrhœa; but none from Cholera. There can be no reasonable doubt that Cholera was not present in an active form on the 11th; and it is equally clearly proved that it did exist on the 13th, and that it contaminated and accompanied each and every one of the streams of returning pilgrims. Before following its course from Hurdwar, it will be necessary to investigate its development or origin on the 12th.

In the North-Western Provinces, and the Punjab, Cholera has not been known to prevail during the cold season, or the earlier part of the hot season, except in *large crowds*, such as the *Magh Mela* at Allahabad, the Hurdwar Mela, and at the great Durbar at Agra last year. But in these the disease has had more of an endemic, than an epidemic character; the sufferers on their return, often dying in numbers on the road, without the residents of the places through which they passed, being materially affected. There is no record, or reason to suppose that Cholera was prevailing at this unusual season in any part of the Punjab, or the North-Western Provinces, with the exception of a belt of land skirting the Turaee, at the foot of the Himalaya Mountains. In February, Cholera was prevailing in the Turaee villages, in the vicinity of Nynee Tal; and it extended, skirting the hills in a westerly direction, in March; and there were nineteen cases, from the 5th to 12th of April in the village of Bazpore, which is 60 miles to the east of Hurdwar; and from this place doubtless pilgrims went to Hurdwar. Cholera was prevalent at Benares in March, and there were several cases in the jail near Allahabad on the 24th March, of an epidemic type. Returns from all the Districts and Stations in the North-Western Provinces and the Punjab, show that previous to the 12th April; and till after the arrival of the Hurdwar pilgrims, there was no epidemic Cholera present in them. Had the disease been imported from Bazpore, it would probably have first shewn itself in the Bijnore portion of the camp, on the left bank of the river, where the pilgrims from the Turaee were collected; but from the 3rd to the 13th April, only one case of diarrhœa, and no Cholera was treated in the Bijnore camp, by Dr. Gardner. The simultaneous appearance of Cholera in every section of the pilgrims, who separated by various roads on the day the disease appeared at Hurdwar, indicates a more general, or atmospheric origin, than dissemination from an individual source. There is a remarkable coincidence between the thunderstorm and heavy fall of rain, on the night of the 11th, and morning of the 12th, and the appearance of the disease on the evening of the 12th. There was probably a connection between the two events; but the link that unites them, though now obscure, may yet be discovered. The severe attack of Cholera which appeared among the pilgrims at Mahadeo, in the Panch Murree Hills, in March 1865, was attributed to "unseasonable showers." There was an analogous coincidence between a sudden fall of rain, and the appearance of Cholera, during the present year, in the vicinity of Agra. On the 29th May the female pupils of the Secundra Orphanage were drenched by a sudden storm of rain, when taking their usual walk. During that night, and the two following days, 31 out of 168, were attacked with Cholera, and 15 more during the following six days, after which no more cases appeared. The other pupils, consisting of 119 Christians, and 169 boys, were immediately removed, and no case occurred among them. On the 19th May there was a very severe storm at Peshawur, and on the morning of the 20th, Cholera broke out with great intensity among the European Troops, in the cantonments, and two days later in the city of Peshawur. Three inches of rain had fallen on the 13th and 14th May which is unusual at that season, a party of pilgrims from Hurdwar had passed through Peshawur on the 19th May.

There are numerous instances on record of Cholera appearing amongst troops who have encamped on ground recently occupied by regiments who were suffering from Cholera. The disease has been observed to re-appear in the hospitals occupied the previous year by Cholera patients. In the six Cholera epidemics which have been

under my management at Agra, it appeared about three weeks after the rains set in. The Orphanage at Secundra suffered during these epidemics, and Akhbar's tomb in the vicinity was occupied by troops or prisoners on each occasion. In this instance of the orphans at Secundra, I consider that the seeds of Cholera were in the ground, and were developed by the rain.

There are records of severe epidemics of Cholera at Hurdwar, dating as far back as 1783, with more recent attacks in 1819, 1827, 1829, in 1855 and 1857; since which date there has been no attack till now, after an interval of ten years. Had there been Cholera at Hurdwar in 1866, I should have attributed the attack of the present year, to the disease having been brought into activity by the rain, on the night of the 11th. The period during which it may lie dormant, till called into force by favorable circumstances, is not known.

I see no valid reason to question the probability of the seat of the disease, deposited on some previous occasion, having been brought into action by the rain, in the immense crowed collected during the present fair at Hurdwar. The stage of incubation of the disease varies from a few hours to three or four days. It only rarely exceeds the latter period.* As it appeared on the afternoon of the 12th, and as it was diffused over the whole crowd of pilgrims, who departed on the 13th, the attack must have been of recent date, and of general application. The fall of rain, on the night of the 11th, was evidently the exciting cause, bringing into action the germs of the specific poison of Cholera, for the growth of which the dense mass of shivering pilgrims formed a rich soil.

There may be uncertainty regarding the origin of this attack; but the nature and character of the disease, in its practical points, were clearly demonstrated during the return of the pilgrims to their homes. The pilgrims began to depart on the afternoon of the 12th, and radiated, as from a centre, all over the country.

The immense crowd had entirely dispersed by the morning of the 15th. They passed at a favorable season of the year, through a healthy country where supplies were abundant, and where extensive arrangements had been made for their convenience. They travelled chiefly on foot, and slept in the open air or under trees. Some had camels to carry their luggage, and there were a great many bullock-hackeries and bhylees, which carried families with their supplies. The ordinary rate of progress was from 15 to 20 miles a day. A few travelled quicker, by the horse dawk carriages, and many continued their journey by rail after reaching Gazeeabad and Umritsur. The moving mass crowded the road in a continuous stream for nearly a week at Meerut, where I remained to watch the course of the disease. This pilgrim stream carried with it Cholera, which lined the road with victims, whose funeral pyres studded the surrounding fields, or whose bodies were thrown into the canal or collected by the Police and buried. The disease was communicated to the neighbouring towns and villages, and the pilgrims carried it with them to their homes, over the whole of Hindoostan.

There were cases of the disease, on the 13th April, at the first stage, on each of the four main lines of road, *viz.*, 1*st*, at Bajwanpore, 23 miles from Hurdwar, on the way to Mooltan, to the west; 2*nd*, at Roorkee, 19 miles on the road to Hissar and Jeypore, to the south-west; as also on the 3*rd* line of road, *viâ* Meerut, to Allahabad, to the south; 4*th*, at Nujeebabad, 14 miles on the road *viâ* Bijnore, skirting the Himalaya Mountains, towards Oudh, to the south-east. The accompanying Table No. 2 shows the distance of the various stations from Hurdwar, and the date at which the disease was reported among the pilgrims, and the date at which it appeared among the residents. This Table is compiled from the reports of the Civil Surgeons of the chief stations, and from those of the Police Officers, for the districts and thannahs. There are returns from 597 districts and towns on the line of returning pilgrims, showing 42,557 deaths from Cholera in the months of April, May, June and July. Perfect accuracy is not to be expected from all these sources, The mortality alone is recorded in the general Police reports; the number of cases and the date of attack is not recorded: and the interval between the arrival of the pilgrims and the appearance of the disease among the residents, is only approximated from the fatal termination in both cases. The concurrence of so many independent witnesses to the fact, that the different villages and districts were free from the specific disease, Cholera, previous to the arrival of the pilgrims, † and that the pilgrims brought the disease with them, from which they died after their arrival, and that their relations, friends, and neighbours were soon after attacked with Cholera and died; these facts can leave no doubt regarding the communicability of the disease, and the means—at any rate one of the means—by which it may be transmitted from one place to another. There are numerous illustrations in the reports of the manner in which the disease was transmitted to families on the arrival of relatives, to people of villages communicating with the pilgrims, to those who ate the food left by pilgrims, or travelled in the same carriage with pilgrims, and being afterwards affected by the disease.‡

* Cholera appeared within three days of the arrival of the pilgrims in upwards of 70 per cent. of the villages, of which I have received reports on this point. This return will be completed when the epidemic has ceased, and will form Table No. III to be attached to this report.

† The sudden increase of Cholera from April is shown in the monthly returns from the Punjab. There are at all seasons a few sporadic cases, January 107, February 48, March 81, April 3,305, May 10,304, June 8,746, July 6,772. The population is 15,124,266.

‡ The following extracts from the reports are interesting and valuable:—

1*st*.—*From the report of W. B. Blyth, Esq., Deputy Com-*

143

Many suffering from Cholera were carried forward, in the hackeries, and even dead bodies were found so carried, when the hackeries were inspected before crossing the Sutledge at Roopur. The affected were also transported by Railway to Allahabad and Mooltan, where the disease showed itself on arrival. At the latter place it appeared at the terminus in a pilgrim on the 26th April, and in the town of Mooltan in a pilgrim on the 3rd of May; and on the 10th amongst the neighbours, gradually spreading in the city and extending over the district.

It is remarkable that Cholera has not raged at Mooltan since 1844, when the disease apparently came down the line of the Sutledge from Lahore. The long, arid, little frequented road between Lahore and Mooltan, probably guarded it from the Cholera which raged severely at Lahore in 1856 and 1861. The rapid communication by rail has now opened the way to the disease.

The disease was evidently communicated by the pilgrims to one another on the road, either in the hackeries, or by contact, or by consecutive parties occupying tainted ground; otherwise the disease would probably have died out before their distant homes were reached.

I did not expect that the residents in the North-Western Provinces and Punjab would suffer severely at the time of the passage of the pilgrims, as April and May are not the usual months for Cholera to prevail in these parts of India; but I anticipated that it would prevail during the rainy season, which is the usual season for epidemic Cholera. However, the disease appeared among the inhabitants on the arrival of the pilgrims all over the country, spreading extensively along the foot of the Himalayas, and extending far into the interior of the hills. It appeared amongst the European troops at Umballa and Peshawur. Again, on the south-west line, towards Hissar it spread generally, and proved very fatal. It has, as anticipated, re-appeared, since the rains set in, in many of the stations in the North-Western Provinces, where it has attacked the European troops which escaped in April, as Meerut. Bareilly, Moradabad, Gwalior, and Lahore.

The disease had the usual symptoms of epidemic Cholera, with the variations which have come under my observation since I first saw it in Paris in the year 1831. Its appearance among the pilgrims is well described by Major Mercer, Assistant Commissioner, Sealkote—

"1*st.*—Thirst;

"2*nd.*—A feeling of sinking in the stomach, and pain through the ribs on the region of the liver; (?)

"3*rd.*—The face then becomes anxious, and the eyes hollow.

Up to this stage the preventive (Cholera) pills have been found most efficacious, and when they were not procurable the disease has rapidly taken the usual form—of purging and vomitting, cramps, and rapid collapse, terminating in death in a few hours."

Many thousands of these Cholera pills were distributed at the different camping grounds and stations along the lines of pilgrims, and throughout the country, in the villages affected by the disease, and exhibited to the sick, with the favorable result mentioned.

This is not the place for a detailed account of the medical treatment of the various stages of the disease;

---

missioner, Montgomery, half-way between Lahore and Mooltan.—A pilgrim was taken ill of Cholera at noon on the 28th April at a well in the village of Jhoogh Kullan (he died next day), and his soiled clothes were washed in an adjacent pond. Other parties who afterwards visited the well and the pond for water and ablution, caught the infection. The disease broke out on the 30th, and up to the 15th May 53 were attacked, of whom 27 died."

2nd.—From Dr. Gardner, Civil Surgeon, Bijnore.—"At the village of Bisahut, two men, who had returned from Hurdwar Fair, died of Cholera on the 30th of April, and their clothes were not burned according to orders given, but were washed in a pond which was inside the village, the water of which was used for domestic purposes. On the 1st and 2nd May, in the same village, sixteen attacks occurred."

3rd.—From Major Mercer, Deputy Commissioner, Sealkote.—"A pilgrim arrived at Wadala suffering from Cholera. The *Hakeem* who attended him lost his son and daughter from the infection, and the disease spread rapidly. Between the 7th and 14th May, 29 persons were attacked, of whom 6 died."

4th.—From Dr. Williams, Civil Surgeon, Ferozepore.—"On the 24th April the first case of Cholera occurred in the city in the person, of Gunga Dass, who had not been to Hurdwar, but had returned from Jullundur, *vid* Loodiana, on the evening of the 23rd, in a dawk gharree in company with pilgrims."

5th.—From Captain Harris, Superintendent of Police at Umballa.—"A party of pilgrims cooked and ate their dinner under some trees at a village near Roopur, on the 22nd of April, and continued their journey. Two sweepers from the village ate part of the food they left, and were attacked with Cholera 12 hours after eating it."

6th.—From Dr. Taylor, Civil Surgeon, Delhi.—"One woman here had Cholera, being seized two hours after laying out a friend who had died of the epidemic."

7th.—From Dr. Morice, Staff Surgeon, Gwalior.—"A sweeper who had been in attendance on a Gunner (European) in the Artillery Hospital, who had died of Cholera, was attacked the next day and died in a few hours. A dresser belonging to the Artillery Hospital was attacked and died, and his brother who attended on him during his illness also took the disease and died. The Bheestee employed in the Cholera Hospital was also attacked."

8th.—From Native Doctor Prosono Coomar Dass' Khetree.—"On the 30th April, three days after the arrival of the Hurdwar pilgrims, the Cholera broke out in the Fort. Three persons were taken ill the same day. About four miles on the west of Khetree is a small hamlet situated in a vast bed of sand, surrounded on all sides with hills. Here the deaths were about 50 per cent. A family consisting of four members were all taken ill in the night and died in the morning. The inhabitants fled away and thus saved themselves."

9th.—From Dr. Whittall, Deyrah.—"An old woman running away from Deyrah for fear of the Cholera was 'taken' (with Cholera) at our gate and carried into the hut of one of the artisans. Four in that house were attacked; three died, one recovered and the original old woman recovered."

but a practical illustration of the benefit of removal, in the general treatment, as now adopted by Government, is shown in Table No. IV appended, which proves the diminished mortality amongst the European troops in Cholera epidemics, since 1861, when removal into Camp was successfully employed at Agra, and has since then been ordered by Government. To this measure, combined with increased accommodation, and other sanatary improvements, the saving of life may be justly attributed, in so far as the disease has not been less virulent, and the mortality among those attacked has been greater than in former epidemics. In the three epidemics of 1856-60-61, the mortality exceeded 7 per cent on the strength of the troops, whilst in the epidemics of 1862-63 and 1867, the mortality was under 4 per cent. At this rate the saving of life in the stations attacked this year would amount to 322. The precautionary measures adopted to secure the health and comfort of the pilgrims at Hurdwar, and on their return to their homes, and to protect the country through which they passed, may be mentioned in this description of the progress of the disease over India.

At Hurdwar they consisted in securing good food and water, with free ventilation, in a regular encampment with convenient conservancy arrangement; the whole being kept in order by a most efficient Police Force.

As the people arrived they took their places in a regularly planned encampment, with straight broad roads. Ample stores of wholesome food and necessaries had been laid in: the Ganges water was near, besides there were several good wells. Latrines were constructed in convenient situations and screened in; and an establishment of 700 sweepers employed. The dry-earth system of conservancy was used. Some of the Natives attributed the Cholera to this—that discharges continued moist under the covering of earth, instead of being dried in the sun, as formerly; and that the heavy rain penetrated this covering of earth, and caused the exhalation of noxious gases. This was the only part of the arrangements that was not highly praised by the pilgrims. In this instance, there was but a choice of evils, and that these were less under the new than under the old system, was proved by the absence of the intolerable stench previously complained of. It has been suggested that it might be an improvement to remove the night soil in carts. To extemporise such a conservancy establishment for an encampment containing two-thirds the population of London, would be difficult and rather expensive—and it could not be so effectual and free from annoyance as what was used while the weather continued dry; and it is questionable if it would be more perfect during rain.

There were three hospitals established, chiefly intended for surgical cases and accidents. There was another hospital, in a detached enclosure for contagious diseases, as small-pox and Cholera. Much good was done by dispensing medicine to the numerous troublesome ailings of the pilgrims; and relief from pain, and comfort were given to a few worn-out and hopeless cases, before they died.

The arrangements for assisting the progress of the vast crowd of pestilent pilgrims through the country, and guarding its inhabitants from the disease they brought with them were less complete; and it is doubtful if the instructions given were, in all instances, strictly attended to, or efficiently carried out.

The general outline of operations was, to prevent the pilgrims entering the towns they passed, and to supply them with food and medicine on the road; and to detain the sick in hospital until cured, keeping back one friend to attend, but allowing the party to proceed. The pilgrims, on arriving at their own towns, were, in some, placed in quarantine for a week; whilst, in others, the parties were detained only one day under inspection, and then allowed to enter the town, if well. On approaching cantonments, or cities, the pilgrims were diverted from the main road, from three to five miles before it reached the city, and only allowed to rejoin it, some miles beyond. There was a cordon of police along the line, and there were stringent military arrangements in all cantonments. A Cholera Hospital, with bunneea's shops supplying food, was placed at the diverging point in the road, and all cholera cases were there detained. Similar arrangements were made near some of the camping grounds. But many tainted must have passed unnoticed, particularly in the hackeries which were covered. Undoubtedly some pilgrims passed the cordon, and visited the cities for supplies, and there are reports of the inhabitants visiting the pilgrims, and being attacked with Cholera soon after returning. In only two stations were the European troops affected at the time the pilgrims passed, and Cholera appeared in only one jail; but there were few cities that were not affected. In general the numbers were small, and the disease did not prevail long. Still the extent of country is so great, that I have received reports of upwards of 42,557 deaths from Cholera amongst the pilgrims and inhabitants. This number is doubtless far short of the truth. The comparative exemption of jails and military cantonments, suggests the general employment of the means there used, to keep out the disease, *viz.*, strict seclusion, with scanty communication with the outer world. But is this stoppage of intercourse practicable in a thickly populated country, with large commercial towns, and open un-walled villages? Can it be expected that stronger measures than were adopted on this occasion, would meet with the cordial co-operation of a people, strongly imbued with the belief in *kismut*, or fate, like those of India? The means employed saved the lives of many of the pilgrims, and materially checked the spread of the disease among the inhabitants. Absolute immunity is unattainable; but by further development of

the sanitary arrangements of the pilgrim camps along the roads, and in the towns generally over the country, the separation of the sick, and extension of medical arrangements, a further alleviation may be confidently looked for. These sanitary arrangements would involve considerable expense, which should be borne by those for whose benefit it is incurred. A sanitary tax might justly be imposed for this purpose, on all pilgrims visiting Hurdwar, or similar melas throughout the country.

JOHN MURRAY, M. D.,
Inspector General of Hospitals,
Upper Provinces.

SIMLA,
The 12th Sept. 1867.

ಜಿಲ್ಲರೇ ವಿಷಯ.

ಅಪ್ಪರ್ ಪ್ರಾವಿನ್ಸ್ ಆಸ್ಪಿಟಲ್‌ಗಳ ಇನ್ಸ್‌ಪೆಕ್ಟರ್ ಜನರಲ್ಲಾದ ಜಾನ್ ಮರೆ ಯಸ್ಕ್ವಯರ ಎಂ. ಡಿ. ಯೆಂಬವರಿಂದ ಬರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಸನ್ ೧೮೬೭ನೇ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿದ್ವಾರದೊಳಗೆ ವುಂಟಾದ ಉಖಾಲ್ ಜುಲಾಬನ್ನು ಕುರಿತ ರಿಪೋರ್ಟು.

ಸನ್ ೧೮೬೭ನೇ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿದ್ವಾರದೊಳಗೆ ವುಂಟಾದ ಉಖಾಲ್ ಜುಲಾಬನ್ನು ಕುರಿತ ಸಂಗತಿಯಿಂದ ಸದರೀ ರೋಗದ ಕೇವಲ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಲಕ್ಷಣಗಳು ವಿವರಿಸಲ್ಪಡುವದಲ್ಲದೆ ಅನೇಕ ನಿದರ್ಶನಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ಕೇವಲ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವಂಶಗಳು ಸಿದ್ಧಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಇಂಥಾ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳುಂಟಾಗಿವೆ.

ಈ ರೋಗ ವುಂಟಾಗುವದೆಂಬದಾಗಿ ಸೂಚನೆ ತೋರಬಂದ ಕೂಡ್ಲೆ ಅದು ವುಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವು. ಮತ್ತು ಆ ರೋಗ ವುಂಟಾಗದೆ ನಿರೋಧಿಸುವ ಬಗ್ಗೆ ಕೆಲವು ವುಪಾಯಗಳು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವು. ರೋಗ ವುಂಟಾದಾಗ ರೋಗ ತಗಲಿದ ಯಾತ್ರೆಯ ಜನಗಳಿಗೆ ವಾಸಿ ಮಾಡುವ ಬಗ್ಗೆ ಅವರು ಯಾವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಾರೋ ಆ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ, ಯಾವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ವಾಪಸು ಬರುತ್ತಾರೋ ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೂ, ಬಂದೋಬಸ್ತು ಮಾಡುವ ಬಗ್ಗೆ ಕೇವಲ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವಂಥಾ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಕೂಡ್ಲೆ ಮಾಡೋಣಾಯಿತು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವುಂಟಾದ ಅನುಭವವು ಇಂಡ್ಯಾ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಉಖಾಲ್ ಜುಲಾಬ್ ಉಪದ್ರವ ರೂಢ ಮೂಲವಾಗಿದಿಯೋ, ಯಾವ ದೇಶದಿಂದ ಈ ರೋಗ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದಾಗಿಲ್ಲವೋ ಮತ್ತು ಇಂಡ್ಯಾ ದೇಶದಂತೆ ಯಾವ ಯಾವಕಡೆ ಬಾರ್ ಬಾರ್ ರೋಗ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೋ ಅಂಥಾ ದುಲ್ಲದೇಶಗಳೊಳಗೂ ವುತ್ತರೋತ್ತರ ಕೇವಲ ಪ್ರಯೋಜನಕರವಾಗಿರುವದು.

ಘುಮಾರು ಸ್ಕಾಟ್‌ಲ್ಯಾಂಡ್ ಸೀಮೆಯಲ್ಲಿರುವಷ್ಟು ಮಂದಿ ಪೂರ್ವ ಬಂಗಾಳೆ, ದಕ್ಷಿಣ ಇಂಡ್ಯಾ, ಪಶ್ಚಿಮ ಪಂಜಾಬ್ ಈ ಹಿಂದು ದೇಶಗಳಿಂದ ಬಂದು ಯೇಪ್ರೈಲ್ ೧೨ನೇ ತಾರೀಖಿನಲ್ಲಿ ಗಂಗಾತೀರದೊಳಗೆ ವೊಂದೇ ಮೈದಾನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಗುಂಪು ಸೇರಿದರು. ಆ ದಿನದಲ್ಲಿ ಆ ಬಹೀ ಸ್ನಾನ ವಗೈರೇ ಆದಬಳಿಕ ಜನಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಹೊರಟು ಹೋದರು. ಮೂರನೇ ದಿನ ಸದರೀ ಸ್ಥಳ ಯಥಾ ಪ್ರಕಾರ ಖಾಲಿಯಾಯಿತು ಪಾದಚಾರಿಗಳಾಗಿಯೂ, ಬಂಡಿಗಳ ಮೇಲೂ, ವೊಂಟೆಗಳ ಮೇಲೂ, ಬಂದಿದ್ದ ಬಹು ಪ್ರಜೆಗಳು ಹರಿದ್ವಾರದಿಂದ ೮೦ ಮೈಲಿಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಏರಾತ್ಮು ಆಚೆ ಯಿರುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಲಂದರ್ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಜನಗಳು ಸಾಗುವಂತೆ ಘಮಾರ್ ವೊಂದು ಪಾರದ ದಂಗೆ ಸಾಗುತ್ತಾ ಯಿದ್ದರು.

ಪೂರ್ವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಂಗೆಯು ವುತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಳವಾದ ಭದ್ರನಾಥ ಶಿಖರದ ಬಳಿ ಹಿಮ ಮಯವಾದ ಪ್ರದೇಶದೊಳಗೆ ಸ್ನಾನಘಟ್ಟ ಯೇರ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಈ ಭದ್ರನಾಥ ಶಿಖರವು ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದ ಶಿಖರಗಳ ಪೈಕಿ ವೊಂದಾಗಿರುತ್ತೆ. ಈಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹರಿದ್ವಾರವೆಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಘಟ್ಟ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಯಿರುತ್ತಾರೆ ಆಬಳಿ ಗಂಗೆ ಪರ್ಯಂತದಲ್ಲಿ ದಾರಿಯಾಗಿ ಹಿಂದುಸ್ತಾನ ಸೀಮೆಯ ಮೈಲ್ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಆಬಳಿ ಪ್ರತಿ ಸಂವತ್ಸರವೂ ಯೇಪ್ರೈಲ್ ೧೨ನೇ ತಾರೀಖಿನಲ್ಲಿ ವೊಂದು ದಿಲಾಯಾನಿ ಪರಷೆ ನಡೆಯುತ್ತೆ. ಇಂಥಾ ಪರಷೆಗಳ ಪೈಕಿ ೧೨ ಸಂವತ್ಸರಕ್ಕೊಂದಾವರ್ತಿ ಆಗತಕ್ಕ ಕುಂಬ ಕಾಮಿಲಾಯೆಂಬದು ಕೇವಲ ಮುಖ್ಯವಾದ್ದೆಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಗಂಗಾನದಿಗೆ ಕಾಲ್ವೆ ತೆಗದು ನೀರು ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ಹರಿದ್ವಾರದ ಮಹಿಮೆ ಹೋಯಿತೆಂತಲೂ ಅದರಿಂದ ಯಿದೇ ಕಡೇ ಕುಂಬ ಪರಷೆ ಯೆಂತಲೂ ವೊಂದು ಪ್ರವಾದ ಪ್ರಚುರಗೊಂಡಿತ್ತು. ರೇಯಿಲ್ ರಸ್ತೆ, ಯಿಲೆಕ್ಟ್ರಿಕ್ ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ ವಿದ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿ ಇವುಗಳಿಂದ ಯಿನ್ನೂ ಹತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ವರುಷಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ತಾತ್ಪರ್ಯ ದೃಢವಾಗಿ ಇದು ನೆರವೇರುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವದು ಯಿದು ಕೇವಲ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿರುತ್ತೆ. ಯಾತಕ್ಕೆಂದರೆ, ಜನಗಳ ಆರೋಗ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರವರ್ತಿಸಿ ಯಿರುವ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಈಗ ವುಂಟಾಗಿರುವ ಜ್ಞಾನದ ದೆಸೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬಂದಂಥಾ ವುಪಾಯಗಳು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ವುಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅದರಿಂದ ಪ್ರಾಯಶಃ ಪ್ರಯೋಜನ ವುಂಟಾದಾಗ್ಯೂ ಅಷ್ಟು ಜನಗಳು ಸೇರುವದರಿಂದ ಅವರುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿದ ರೋಗದಿಂದ ಬಹಳ ರೋಗವೂ ಜನ ನಷ್ಟವೂ ವುಂಟಾದ್ದಲ್ಲದೆ ಅದರಿಂದ ನೂರಾರು ಮೈಲುಗಳ ದೂರದ ವರಿಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಸಾವಿರಾರು ಮಂದಿ ಮೃತ ಪಟ್ಟರು. ಹರಿದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ೨೫ ಸಲೆ ಮೈಲುಗಳ ದೂರಕ್ಕೆ ಸಮವಾಗಿ ಗಿಡ ವಗೈರೇ ಯಿಲ್ಲದ ಮರಳುಳ್ಳ ಮೈದಾನಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಜನಗಳು ಯಿಳಿಯುವ ಸ್ಥಳ ಯಿರುತ್ತೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬೀದಿಗಳೂ ಸಂದಿಗಳು ವಿಂಗಡಿಸಿ ಅಂಗಡಿಗಳು ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳೊಳಗೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವೊಳ್ಳೇ ಜಿನಿಸೀ ವಗೈರೇಗಳಿರುತ್ತವೆ ಆಬಳಿ ಗಂಗಾನದಿಯಿಂದ ಜಲ ಸಮೃದ್ಧಿಯುಂಟಾಗಿರುತ್ತೆ. ಮತ್ತು ಕೇವಲ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಸಫಲ ವಾಗಿಯೂ ನಗರ ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಜನಗಳು ಡೇರೇಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಸುಂದರವಾಗಿಯೂ ಯಿರುವ ಹುಲ್ಲು ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡಿದರು ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಬಹಳವಾಗಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಬಂದು

ಸೇರಿದರು. ಹಿಂದುಗಳಿಗೆ ಇದು ಯೆರಡನೇ ವುದ್ದೇಶ್ಯವಾಗಿರುತ್ತೆ ಮಾರ್ಚಿ ಆಪ್ರೈಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಜನಗಳು ಬಂದು ಸೇರುವದಕ್ಕೆ ಷುರು ಮಾಡಿದರು ಯೇಪ್ರೈಲ್ ತಾರೀಖು ೩ರ ವರಿಗೆ ಪರಷೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಷುರುವಾಗಲಿಲ್ಲವು ೧೨ನೇ ತಾರೀಖಾದ ಪ್ರಬಲವಾದ ಸ್ನಾನ ದಿನದ ಮಧ್ಯಾನ್ಹದೊಳಗೆ ಜನ ಸಂಖ್ಯೆ ಕ್ಷಿಪ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಿತು. ಆಗ ಷುಮಾರು ಮುವತ್ತು ಲಕ್ಷ ಪ್ರಜೆಗಳು ಸೇರಿರಬಹುದಾಗಿ ಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಆ ದಿನದ ತರುವಾಯ ಜನಗಳೆಲ್ಲಾ ಹೊರಟು ಹೋದರು. ೧೨ನೇ ತಾರೀಖಿನಲ್ಲಿ ಪೆಳಿಗ್ಯೆ ಆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರದೇಶವೂ, ಯೆರಡು ಮೂರು ದಿನಗಳ ಕೆಳಗೆ ಅಷ್ಟು ಜನಗಳು ಸೇರಿ ಯಿದ್ದಂಥಾದ್ದು ಯಥಾಪ್ರಕಾರ ಶುದ್ಧ ಮೈದಾನಾಯಿತು.

ಮಾರ್ಚಿ ಆಪ್ರೈಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಹವಾ ಸ್ವಲ್ಪ ವುಷ್ಣವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಕೆಲವು ದಿನ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಳೆಯೂ, ಗಾಳಿಯೂ ವುಂಟಾಗಿ ಯೇಪ್ರೈಲ್ ೧೧ನೇ ತಾರೀಖಿನ ರಾತ್ರಿ ವರಿಗೆ ಹವಾ ಹಿತವಾಗಿಯೇ ಯಿತ್ತು. ಆಗ ಬಲವಾದ ಗಾಳಿಯೂ, ಮಳೆಯೂ ವುಂಟಾಗಿ ರಾತ್ರಿ ಯೆಲ್ಲಾ ಇದ್ದದ್ದಲ್ಲದೇ ೧೨ನೇ ತಾರೀಖಿನ ಮಧ್ಯಾನ್ಹದ ವರಿಗೆ ಇತ್ತು ೧ನೇ ನಂಬರ್ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ ೧೪ ಡಿಕ್ರಿಗಳ ವರಿಗೆ ಹವಾವಿನ ಪ್ರಮಾಣ ಯಿಳಿಯಿತು ಆ ತಿಂಗಳ ಪೈಕಿ ವುಳಿದ ದಿನಗಳೆಲ್ಲಾ ವಿಶೇಷ ಮೇಘಾಕೃತವಾಗಿಯೂ ಮಳೆ ಬೀಳುತ್ತಲೂ ಯಿತ್ತು.

ಯೇಪ್ರೈಲ್ ೧೧ನೇ ತಾರೀಕ್ ವರಿಗೆ ಬಹು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆರೋಗ್ಯ ವುಂಟಾಗಿದ್ದಂತೆ ನೌಕರಿ ಮೇಲಿದ್ದ ಮೆಡಿಕೆಲ್, ಸಿವಿಲ್, ಮತ್ತು ಮಿಲಿಟೇರಿ ಆಫಿಸರ್‌ಗಳು ತಿಳಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಆಸ್ಪಿಟೆಲ್ ರಿಪೋರ್ಟುಗಳಿಂದಲೂ, ಯಾತ್ರೆ ಜನಗಳ ಪೈಕಿ ಅನೇಕರನ್ನು ಮಿರಾರ್ ಬಳಿ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಖುದ್ ವಿಚಾರಿಸಿದಾಗ ಅವರುಗಳು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯ ಬಂತು. ೧೨ನೇ ತಾರೀಖಿಗೆ ಪೂರ್ವ ರೋಗೋಪದ್ರವವೇನೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಇವರುಗಳೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಸಿ ಇರುತ್ತಾರೆ. ೧೨ನೇ ತಾರೀಖಿನ ಮಧ್ಯಾನ್ಹ ಸ್ನಾನವಾದ ಬಳಿಕ ಉಖಾಲ್ ಜುಲಾಬ್ ಕಾಣಿಸಿ ಕೊಂಡಿತು ಆ ದಿನ ಮಧ್ಯಾನ್ಹ ತ್ವರದಲ್ಲಿಯೂ ರಾತ್ರೆಯೂ ಕೆಲವರಿಗೆ ವುಪದ್ರವ ತಗಲಿತು ಆ ಮಾರನೇ ದಿನ ಯೆಂಟು ಮಂದಿ ಮಾತ್ರ ಆಸ್ಪಿಟಲ್‌ನಲ್ಲಿ ದಾಖಲ್ ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟರು. ಈ ತಾರೀಖಿಗೆ ಹಿಂದೆ ವೊಬ್ಬ ಮೃತಪಟ್ಟಿರಬಹುದು ಹಾಗೆ ೪ ಮಂದಿ ಮೃತಪಟ್ಟಂತೆ ಪೊಲೀಸ್ ನವರು ರಿಪೋರ್ಟು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಮೆಡಿಕೆಲ್ ಆಫಿಸರ್‌ಗಳು ಹೋಗಿ ಅಜಮಾಯಿಷಿ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಅವರು ಉಖಾಲ್ ಜುಲಾಬ್‌ನಿಂದ ಮೃತಪಟ್ಟಂತೆ ಕಾಣಲಿಲ್ಲವು. ತಾರೀಖು ೯ರಲ್ಲು ಕ್ಯಾವಲ್‌ರಿ ಫಾಜಿನ ವೊಂದು ತುಕಡೀಗೆ ಸೇರಿದ ವೊಬ್ಬ ಹುಲ್ಲಿನವನಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ವುಪದ್ರವ ತಗಲಿತು ಯೇಪ್ರೈಲ್ ೩ನೇ ತಾರೀಕ್ ಲಾಗಾಯಿತು ೧೪ರ ವರಿಗೆ ಮೂರು ಆಸ್ಪಟಲ್‌ಗಳಲ್ಲಿ ೧೪೫೨ ಮಂದಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡೋಣಾಯಿತು. ಈ ಪೈಕಿ ೧೯ ಮಂದಿ ಮೃತವಾದರು ಇದರಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ಅತಿಸಾರದಿಂದ ಹೋದರು ಆದರೆ ವೊಬ್ಬರು ಉಖಾಲ್ ಜುಲಾಬ್‌ನಿಂದ ಹೋಗಲಿಲ್ಲವು. ೧೧ನೇ ತಾರೀಖಿನಲ್ಲಿ ಸದರಿ ವುಪದ್ರವ ತೀವ್ರದದಶೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲವೆಂಬದಕ್ಕೆಷ್ಟು ಮಾತ್ರವೂ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವು. ೧೪ನೇ ತಾರೀಖಿನಲ್ಲಿ ವುಂಟಾಗಿತ್ತೆಂಬಲೂ ವಾಪಸ್ ಹೋಗುವಂಥಾ ಯಾತ್ರೆಯ ಜನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗೂ ಶೋಕಿಮಿಸಿ ಹಿಂದೊಡತೆಂತಲೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲಾಯಿತು ಹರಿದ್ವಾರದಿಂದ ಯೆಲ್ಲಿ ಈ ವುಪದ್ರವ ವ್ಯಾಪಿಸಿತೋ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಿಂತ ಮುಂದಾಗಿ ೧೨ನೇ ತಾರೀಖಿನಲ್ಲಿ ಈ ರೋಗ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡುವದು ಆವಶ್ಯಕವಾಗಿರುತ್ತೆ.

ವಾಯಾವ್ಯ ಶೀಮೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪಂಜಾಬ್ ನೊಳಗೂ ಛಳಿಗಾಲದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಜೇಸಿಗೆಯ ಮೊದಲಾಗಲಿ, ಅಲಹಾಬಾದ್‌ನಲ್ಲಿ ಮಾಘಮಿಲಾ, ಹರಿದ್ವಾರಾಮಿಲಾ, ಕಳೆದ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಆಗ್ರಾ ಪಟ್ಟಣದೊಳಗೆ ನಡೆದ ದೊಡ್ಡ ದರಬಾರ್ ಈ ಮೇರೆ ಬಹು ಪ್ರಜೆಗಳು ಗುಂಪು ಸೇರುವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿನಾ ಉಖಾಲ್ ಜುಲಾಬ್ ಉಪದ್ರವ ವ್ಯಾಪಿಸುವದಿಲ್ಲವು. ಆದರೆ ಸದರಿ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವುಂಟಾದ ರೋಗವು ಪ್ರಾಯಶಃ ತದ್ದೇಶೀಯವಾಗಿತ್ತೇ ಹೊರ್ತು ಅಷ್ಟು ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ ವಲ್ಲವು. ಆ ರೋಗ ತಗಲಿದವರು ವಾಪಸ್ ಬರುವಲ್ಲಿ ಅನೇಕರು ಸತ್ತು ಹೋಗುತ್ತಾ ಇದ್ದರು ಆದರೆ ಆ ಜನಗಳು ಯಾವ ಸ್ಥಳಗಳ ಮೇಲೆ ಹೋದರೋ ಆಯಾ ಸ್ಥಳದ ನಿವಾಸಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಈ ರೋಗ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತಗಲಲಿಲ್ಲವು. ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದ ತಳದಲ್ಲಿ ತಿರೋಯಿ ಆರಣ್ಯದ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿರುವ ವೊಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿನಾ ಪಂಜಾಬ್ ಶೀಮೆಯ ಯಾವ ಭಾಗದಲ್ಲಾಗಲಿ ವಾಯಾವ್ಯ ಶೀಮೆಯುಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗ್ಯೂ ಈ ಉಖಾಲ್ ಜುಲಾಬ್ ರೋಗ ವ್ಯಾಪಿಸಿದಂತೆ ಯೆಣಿಸುವದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಲಿ ಕಾರಣವಾಗಲಿ ಇಲ್ಲವು. ಫೆಬ್ರವರಿ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಉಖಾಲ್ ಜುಲಾಬ್ ವುಪದ್ರವ ನಿನಿಟಾಲ್ ಯೆಂಬ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ತಿರೇಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾ ಮಾರ್ಚಿ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಪಶ್ಚಿಮ ಕಡೆಗೆ ಪರ್ವತಗಳ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿತು. ಹರಿದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವ ಕಡೆ ೬೦ ಮೈಲುಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಭಾಬ್‌ಪೂರ್ ಯೆಂಬ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಯೇಪ್ರೈಲ್ ಮಾಹೇ ೫ನೇ ತಾರೀಕ್ ಲಾಗಾಯಿತು ೧೨ರ ವರಿಗೆ ೧೯ ಮಂದಿಗೆ ವುಪದ್ರವ ತಗಲಿತು ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದೆ ಈ ಸ್ಥಳದಿಂದಲೇ ಯಾತ್ರೆಯ ಜನಗಳು ಹರಿದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ಮಾರ್ಚಿ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಶೀಯೊಳಗೆ ಉಖಾಲ್ ಜುಲಾಬ್ ವುಪದ್ರವ ವುಂಟಾಗಿತ್ತು ಮಾರ್ಚಿ ೨೪ರಲ್ಲಿ ಅಲಹಾಬಾದ್ ಬಳಿಯುಣ ಜೈಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಕೆಲವರಿಗೆ ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕವಾಗಿ ತಗಲಿತು. ವಾಯಾವ್ಯ ಶೀಮೆ, ಪಂಜಾಬ್ ಈ ಶೀಮೆಗಳ ತಮಾಂ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟುಗಳಿಂದಲೂ ಆಯಾ ಸ್ಥಳಗಳಿಂದಲೂ ಬಂದ ರಿಟರ್ನ್‌ಗಳಿಂದ ಯೇಪ್ರೈಲ್ ೧೨ಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವವೂ ಹರಿದ್ವಾರದ ಯಾತ್ರೆಯ ಜನಗಳು ಬಂದ ತರುವಾಯವೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಉಖಾಲ್ ಜುಲಾಬ್ ವುಪದ್ರವ ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯ ಬರುತ್ತೆ. ಬಾಜುಪೂರ್ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಿಂದ ರೋಗ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಬಂದಿದ್ದ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೊಳೆಯ ದಡದಲ್ಲಿ ಮೊಕ್ಕಾಮಿನ ಬಿಜಣೂರ್ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾಯಶಃ ಮೊದಲು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿರ ಬಹುದು. ಆ ಬಳಿ ತಿರೇ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಿಂದ ಬಂದ ಯಾತ್ರೆಯ ಜನಗಳು ಸೇರಿದರು ಆದರೆ ಯೇಪ್ರೈಲ್ ತಾರೀಖು ೩ರ ಲಾಗಾಯತ್ ೧೪ರ ವರಿಗೆ ವೊಬ್ಬರಿಗೆ ಅತಿಸಾರೋಪದ್ರವ ತಗಲಿತೇ ಹೊರ್ತು ಉಖಾಲ್ ಜುಲಾಬ್ ವುಪದ್ರವ ವುಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ. ಬಿಜನೂರು ಮೊಕ್ಕಾಮಿನಲ್ಲಿ ಡಾಕ್ಟರ್ ಗಾರ್ಡನರ್ ಯೆಂಬವರು ಸದರಿ

ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಹರಿದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಉಪದ್ರವ ಕಾಣಿಸಿದ ದಿನ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಹೊರಟು ಹೋದಂಥಾ ಯಾತ್ರೆಯ ಜನಗಳ ಪೈಕಿ ಪ್ರತಿ ಗುಂಪಿನವರಲ್ಲಿಯೂ ಯೇಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಬಾಲ ಜುಲಾಬ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ್ದರಿಂದ ಒಂದು ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಈ ರೋಗ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳುವದಕ್ಕಿಂತ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕವಾದ ಅಥವಾ ವಾಯುಗತವಾದ ದೋಷದಿಂದಲೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಂಭವಿಸುತ್ತೆಂದು ತೋರುತ್ತೆ. ೧೧ನೇ ತಾರೀಖಿನ ರಾತ್ರೆಯೂ ೧೨ನೇ ತಾರೀಖಿನ ಹಗಲ್ಲಿಯೂ ಉಂಟಾದ ಗುಡುಗು ಮಿಂಚು ಪ್ರಬಲ ವೃಷ್ಟಿ ಇವುಗಳಿಗೂ ೧೨ನೇ ತಾರೀಖಿನ ಸಾಯಂಕಾಲ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ ರೋಗಕ್ಕೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ ಸಂಬಂಧವಿತ್ತು. ಈ ಯೆರಡು ವಿಷಯಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಯಶಃ ಒಂದು ಸಂಬಂಧವಿರುತ್ತೆ, ಈ ಸಂಬಂಧ ಈಗ ಸ್ಪಷ್ಟವಿಲ್ಲದೇ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಇನ್ನು ಮೇಲಾದರೂ ಕಂಡು ಹಿಡಿಯಲ್ಪಡಬಹುದು. ಸನ್ ೧೮೮೫ನೇ ಇಸವಿ ಮಾರ್ಚಿ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಜಾಬು ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಮುಸಲೇವ ಯೆಂಬ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಯಾತ್ರಾರ್ಥವಾಗಿ ಬಂದ ಜನಗಳಿಗೆ ತಗಲಿದ ಕ್ರೂರವಾದ ಸಹಾ ಉಪದ್ರವವು ಯಾವುದೋ ಸುರಿದ ಮಳೆಯಿಂದಲೇ ಉಂಟಾದ್ದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಗ್ರಾ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂವತ್ಸರ ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಉಂಟಾದ ಮಳೆಗೂ ಉಬಾಲ ಜುಲಾಬ ಉಪದ್ರವಕ್ಕೂ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವು ಸಮಾನವಾದ್ದಾಗಿರುತ್ತೆ. ಮೇ ೨೯ನೇ ತಾರೀಖಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕಂದ್ರಾ ಯೆಂಬ ಸ್ಥಳದ ಅಮಿನೇ ಜಾಯಾನೀ ಅನಾಥ ಹುಡುಗರ ಶಾಲೆಯ ಹುಡುಗರು ಹೊರಗೆ ತಿರುಗಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹೋದಾಗ ಅಕಸ್ಮಾತ್ ಬಲವಾದ ಮಳೆ ಬಂದು ನೆನದರು, ಆ ರಾತ್ರೆಯೂ ಆ ಮಾರನೇ ಯೆರಡು ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ೧೬೪ ಮಂದಿ ಹುಡುಗರ ಪೈಕಿ ೩೦ ಮಂದಿಗೆ ವಾಂತಿ ಭೇದಿ ತಗಲಿತು. ಆ ತರುವಾಯ ೬ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ೧೪ ಮಂದಿಗೆ ತಗುಲಿದರೂ ದೊಡ್ಡವರಾದ ಯಾರಿಗೂ ಉಪದ್ರವ ತಗಲಲಿಲ್ಲವು ಇತರ ಓರ್ಫ್ಯಾನೇಜು ಅಂದರೆ ೧೨೯ ಮಂದಿ ಕ್ರಿಸ್ತ್ಯಯನ್ ಹುಡುಗೀರೂ ೬೪ ಮಂದಿ ಹುಡುಗರೂ ಕೂಡ್ಲೆ ಆ ಸ್ಥಳದಿಂದ ಆಚೆಗೆ ಸಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು ಆ ಪರಿಗಳ ಪೈಕಿ ಯಾರಿಗೂ ರೋಗ ತಗಲಲಿಲ್ಲವು. ಮೇ ತಿಂಗಳು ೨೯ರಲ್ಲು ಪೇಷಾವರಿನಲ್ಲಿ ಬಲವಾದ ಮಳೆಗಾಳಿ ಉಂಟಾಗಿ ೩೦ನೇ ತಾರೀಖ ಪ್ರಾತಃ ಆ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿದ್ದ ಯುರೋಪಿಯನ್ ಫೌಜಿನವರಲ್ಲಿ ಬಹು ಜೋರಾಗಿ ರೋಗ ತಗುಲಿದ ತರುವಾಯ ಯೆರಡು ದಿನಗಳಿಗೆ ಪೇಷಾವರ ಷಹರಲ್ಲಿ ತಗಲಿತು. ಮೇ ತಿಂಗಳು ೧೪–೧೮ ತಾರೀಖುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆ ಮಳೆ ಬಿತ್ತು ಅಗ್ಯೆ ಅದು ಅಕಾಲ ವರ್ಷವು ಮೇ ೧೮ರಲ್ಲು ಪೇಷಾವರ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಹರಿದ್ವಾರದಿಂದ ಯಾತ್ರೆಯ ಜನಗಳು ಕೆಲವು ಗುಂಪಿನವರು ಹೊರಟು ಹೋದರು.

ಈಚೆಗೆ ಉಪದ್ರವ ತಗಲಿಯಿದ್ದ ರಿಜಿಮೆಂಟುಗಳು ಮೊಕ್ಕಾಂ ಮಾಡಿಯಿದ್ದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಫೌಜಿನವರ ಪೈಕಿ ಈ ಉಬಾಲ ಜುಲಾಬ ಉಪದ್ರವ ತಗಲಿದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ನಿವೇದನೆಗಳು ಯಿರುತ್ತವೆ. ಹಿಂದಿನ ವರುಷ ಯಾವ [illegible]ಗಳಲ್ಲಿ ಉಬಾಲ ಜುಲಾಬ ತಗಲಿದವರು ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೋಸ್ಕರ ಸೇರಿಯಿದ್ದರೋ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪುನಃ ರೋಗ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ತಿಳಿಯಲಾಯಿತು. ಅಗ್ರಾಪಟ್ಟಣದೊಳಗೆ ಬರುಸಲ ಸಂಭವಿಸಿದ ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ ಉಪದ್ರವವನ್ನು ನಾನು ವಿಚಾರಣೆಮಾಡಿದ್ದರಲ್ಲಿ ಮಳೆ ಬಂದ ಷುಮಾರ್ ಮೂರು ವಾರಗಳ ತರುವಾಯ ಉಪದ್ರವ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿತು ಸದರೀ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಕಂದ್ರಾ ಯೆಂಬ ಸ್ಥಳದ ಅನಾಥ ಬಾಲಕರ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಪದ್ರವ ತಗಲಿತು ಸದರೀ ಉಪದ್ರವ ಪ್ರಾರಂಭವಾದಾಗಲೆಲ್ಲ ಅಲ್ಲಿನ ಫೌಜಿನವರೂ ಖೈದಿಗಳೂ ಸಹಾ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಲಕ್ ಗೋಲಿಯಲ್ಲಿ ಯಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಿಕಂದ್ರಾ ಅನಾಥಾಲಯದ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಪದ್ರವ ತಗಲಿದ ಸಂಗಡಲೇ ಉಬಾಲ ಜುಲಾಬ ರೋಗಕ್ಕೆ ಮೂಲವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿ ಯಿದ್ದ ಮಳೆ ಬೀಳು [illegible] ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿತೆಂತಲೂ ಯೋಚಿಸುತ್ತೆ.

ಬಹುಕಾಲಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವ ಅಂದರೆ ೧೮೬೭ನೇ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಆಮೇಲೆ ೧೮೭೯, ೧೮೮೯, ೧೮೭೪, ೧೮೭೬ ಈ ಇಸವಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹರಿದ್ವಾರದೊಳಗೆ ಬಹಳ ಜೋರಾಗಿ ಉಬಾಲ ಜುಲಾಬ ರೋಗ ಉಂಟಾದಂತೆ ದಾಖಲೆ ಇದೆ. ಸದರೀ ಬಾರಿಯು [illegible] ಈಚೆಗೆ ಅಂದರೆ ಹತ್ತು ವರುಷಗಳಿಂದ ಈ ಉಪದ್ರವ ತಗಲಿಲ್ಲ. ೧೮೭೯ನೇ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿದ್ವಾರದೊಳಗೆ ಉಬಾಲ ಜುಲಾಬ ಸಂಭವಿಸಿದ್ದಕೆ ಈ ಸಂವತ್ಸರ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ್ದಕೆ ಸದರೀ ೧೧ನೇ ತಾರೀಖಿನ ರಾತ್ರಿ ಬಿದ್ದ ಮಳೆಯಿಂದ ಉಪದ್ರವ ವ್ಯಾಪಿಸುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅನುಕೂಲಕರವಾದ ವಿದ್ಯಮಾನಗಳ ಬೆಂಬಲದಿಂದ ಪ್ರಬಲಕ್ಕೆ ಬಾರದೇ ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುತ್ತೋ ಅದು ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲವು.

[illegible]ದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ರೋಗದ ಮೂಲವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ್ದು ಮಳೆಬಿದ್ದುದರಿಂದ ಹರಿದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಈಸಲ ನಡೆದ ಸಂಗತಿಯು ಬಹು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸೇರಿದ ಜನಗಳ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ [illegible]ವೆಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಾದ ಕಾರಣವೇನೂ ಇಲ್ಲವು. ಈ ರೋಗವು ಕೆಲವು ಕಾಲಗಳ ಹೊತ್ತು ಕಡಾಚಿತು ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ದಿವಸಗಳೂ ಈ ಮೇರೆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತದೆ. ಅವರ ನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳ ನಿಂತು ಬಹಳವಾಗಿ ಇರುವಂಥಾದ್ದು ಅಂದು. ೧೨ನೇ ತಾರೀಖಿನ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ೧೩ನೇ ತಾರೀಖಿನಲ್ಲಿ ಹೊರಟು ಹೋದಂಥಾ ಅನೇಕ ಯಾತ್ರೆಯ ಜನಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಉಪದ್ರವ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಯಿದು ಆಚೆಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಯಿತ್ತು. ೧೧ನೇ ತಾರೀಖಿನ ರಾತ್ರಿ ಮಳೆ ಬಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ರೋಗ ತಲೆದೋರಿ ಉಬಾಲ ಜುಲಾಬ ಉಪದ್ರವದ ವಿಷವು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿಸುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರಬಹುದು. ನಡನಡೆಗುವ ಯಾತ್ರೆಯ ಜನಗಳ ಸಿಹಿಸೇನಾದಗುಂಪಿನಿಂದಲೇ ರೋಗ ಪ್ರಬಲಿಸುವದಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದ ಅನ್ವಯವಾಯಿತು.

ಈ ಪ್ರಕಾರ ರೋಗ ತಗಲಿದ್ದರ ಮೂಲವು ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದೇ ಇರಬಹುದು. ಆದರೆ ಈ ಉಪದ್ರವದ ವಾಡಿಕೆಯಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಿದರ ಸ್ವರೂಪವೂ ಲಕ್ಷಣವೂ ಸಹಾ, ಯಾತ್ರೆ ಜನಗಳ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ವಾಪಸ್ ಬರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ದೃಢಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಯಾತ್ರೆಯ ಜನಗಳು ೧೨ನೇ ತಾರೀಖಿನ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ವಾಪಸು ಹೋಗುವದಕ್ಕೆ ಷುರು ಮಾಡಿ ದಿಕ್ಕು ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹೊರಟು ಹೋದರು.

೧೫ನೇ ತಾರೀಖಿನ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದೊಳಗಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿದ್ದ ಗುಂಪೆಲ್ಲಾ ಶುದ್ಧಾಂಗವಾಗಿ ಹೊರಟು ಹೋಯಿತು. ಸಂವತ್ಸರದೊಳಗಾಗಿ ಅನುಕೂಲವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆರೋಗ್ಯಕರವಾಗಿಯೂ ಸುಭಿಕ್ಷವಾಗಿಯೂ, ಆ ಜನಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಬೇಕಾದ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದಂತಾದೇಶದ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣವಾಗಿ ಹೋದರು, ಅವರು ಪ್ರಾಯಶಃ ಪಾದಚಾರಿಗಳಾಗಿಯೇ ಹೋಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಮೈದಾನನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮರಗಳ ಕೆಳಗೆ ಮಲಗುತ್ತಾ ಇದ್ದರು. ಕೆಲವರಿಗೆ ಸಾಮಾನು ತೆಗದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಬಗ್ಯೆ ವೊಂಟೆಗಳಿದ್ದವು ಅನೇಕ ಯತ್ತಿನಭಂಡಿಗಳು ಯೆತ್ತುಗಳೂ ಇದ್ದವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಂಗಸರು ಮಕ್ಕಳೂ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಸಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ದಿನಕ್ಕೆ ೧೫ ಮೈಲುಗಳ ಮೊದಲು ೨೦ ಮೈಲುಗಳ ವರೆಗೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರು. ಕೆಲವರು ಕುದುರೆ ಟಪ್ಪಾಲ್ ಬಂಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ತ್ವರೆಯಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರು. ಗಾಜೀಯಾಬಾದ್ ಅಮೃತಸರ್ ಈ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಶೇರಿದ ಬಳಿಕ ಅನೇಕರು ರೇಯಿಲ್ ಬಂಡಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಹೋದರು. ಮೀರಠ್‌ನಲ್ಲಿ ಸುಮಾರ್ ವೊಂದು ವಾರದ ವರೆಗೆ ಜನಗಳ ಗುಂಪು ನಿಬಿಡವಾಗಿ ಅನವರತವೂ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಗುತ್ತಾ ಇದ್ದರು. ರೋಗ ವ್ಯಾಪಿಸುವದರ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿದ್ದೆನು. ರೋಗವು ಜನಗಳ ಬೆನ್ನು ಹತ್ತಿ ಹೋಗಿ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕರು ಸಾಯುತ್ತಾ ಬಂದರು. ಹೀಗೆ ಸತಂಶ್ತಾವರಿಗಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಚಿತಿಗಳು ಆಬಳಿಯಣ ಜಮೀನುಗಳೆಲ್ಲಾ ತುಂಬಿ ಹೋಯಿತು. ಅಥವಾ ಹೆಣಗಳನ್ನು ಕಾಲ್ವೆಗಳಲ್ಲಿ ಯೆಳದು ಹಾಕುತ್ತಾ ಇದ್ದರು. ಅಥವಾ ಪೋಲೀಸಿನವರು ಹೆಣಗಳನ್ನು ಶೇರಿಸಿ ಹೂಳುತ್ತಾ ಇದ್ದರು. ಈ ರೋಗವು ಆಸ್ ಪಾಸ್ ಷಹರಗಳಿಗೂ ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿತು. ಯಾತ್ರೆಯ ಜನಗಳು ಹಿಂದುಸ್ತಾನ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸರ್ವತ್ರ ಅವರವರ ಸ್ವಂತ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಹಿಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹೋದರು.

ಮುಖ್ಯಗಳಾದ ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳ ಪೈಕಿ ಪ್ರತಿ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಯೇಪ್ರೈಲ್ ೧೩ರಲ್ಲು ಕೆಲವರಿಗೆ ರೋಗ ತಗಲಿತು ಯಾವದಂದರೆ; ೧ನೇದು ಪಶ್ಚಮದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮುಲ್ತಾನಿಗೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹರಿದ್ವಾರದಿಂದ ೨೩ ಮೈಲುಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಬಾಜ್‌ವಾನಪೂರ್, ೨ನೇದು, ನಿರುತಿದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹಿಸ್ಸಾರ್, ಮತ್ತು ಜಯಪೂರ್ ಈ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವ ದಾರೀಯಲ್ಲಿ ೧೯ ಮೈಲುಗಳ ದೂರದೊಳಗೆ ಯಿರುವ ರುರ್ಕಿ; ೩ನೇದು, ದಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಮೀರಠ್ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಅಲಹಾಬಾದಿಗೆ ಹೋಗುವ ರಸ್ತೆ; ೪ನೇದು ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಅಯೋಧ್ಯೆಯ ಕಡೆಗೆ ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದಂಚ್ಚಿನಲ್ಲಿರುವ ಬಿಜನೂರ್ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ೧೪ ಮೈಲುಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ನಜೀಬಾಬಾದ್ ಎಂಬ ಸ್ಥಳ, ಈ ಮೇರೆ ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ರೋಗ ಪ್ರವ್ಯವಿಸಿತು. ಹರಿದ್ವಾರದಿಂದ ಆಯಾ ಸ್ಟೇಷನ್‌ಗಳಿಗೆ ಯಿರುವ ಫಾಸಲೇಯೂ, ಪ್ರಯಾಣಸ್ಥರಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗ ರೋಗ ಹುಟ್ಟಿತೋ ಮತ್ತು ಆಯಾ ಸ್ಥಳದ ನಿವಾಸಿಗಳಿಗೆ ಯಾವಾಗ ತಗಲಿತೋ ಆಯಾ ತಾರೀಖುಗಳು ಸಹ ಯಿದರ ಹಂದಾ ಯಿರುವ ೨ನೇ ನಂಬರು ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿ ಯಿರುತ್ತವೆ. ಆಯಾ ಮುಖ್ಯ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಟೇಷನ್‌ಗಳ ಸಿವಿಲ್ ಸರ್ಜಿಯನ್‌ಗಳು ಬರದ ರಿಪೋರ್ಟುಗಳಿಂದಲೂ, ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟುಗಳು ವ ಠಾಣೇಗಳ ಪೋಲೀಸ್ ವುದ್ಯೋಗಸ್ತರು ಬರದ ರಿಪೋರ್ಟುಗಳಿಂದಲೂ, ಈ ಪಟ್ಟಿ ತಯಾರ್ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಯಾತ್ರೆಯ ಜನಗಳು ವಾಪಸ್ ಹೋಗತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ೧೯೩ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟುಗಳಿಂದಲೂ, ಷಹರ್‌ಗಳಿಂದಲೂ ರಿಟರ್ನ್‌ಗಳು ಬಂದಿರುವದರಲ್ಲಿ ಯೇಪ್ರೈಲ್, ಮೇ, ಜೂನ್, ಜುಲೈ ಈ ಮಾಹೇಗಳಲ್ಲಿ ಉಖಾಲ್ ಜುಲಾಬ್ ವುಪದ್ರವದಿಂದ ೪೦೧೫೩ ಮಂದಿ ಮೃತಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿ ಕಾಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಈ ರಿಪೋರ್ಟುಗಳಿಂದ ಕರಾರ್‌ವಾಕಾ ಅಂಶ ತಿಳಿಯಲಾರದು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಪೋಲೀಸ್ ರಿಪೋರ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಮರಣ ಸಂಗತೀಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ಯೆಷ್ಟು ಮಂದಿಗೆ ಸದರಿ ರೋಗ ತಗಲಿತೋ ಯಾವ ತಾರೀಖಿನಲ್ಲಿ ತಗಲಿತೋ ಅದು ನಮೂದಿರುವದಿಲ್ಲವು. ಯಾತ್ರಾ ಜನಗಳು ಬಂದದಕ್ಕೂ ನಿವಾಸಿಗಳಲ್ಲಿ ರೋಗ ವುಂಟಾದ್ದಕ್ಕೂ, ಮಧ್ಯಕಾಲವನ್ನು ಎರಡು ವಿಷಯಗಳೊಳಗೂ ಸಂಭವಿಸಿದ ಘಾತಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ಸುಮಾರ್ ಮೇಲೆ ನಿರ್ಣಯಿಸಿರುತ್ತೆ. ಯಾತ್ರಾ ಜನಗಳು ಬರುವದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವ ಆಯಾ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟುಗಳೊಳಗೂ ಈ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಉಖಾಲ್ ಜುಲಾಬ್ ಉಪದ್ರವ ಯಿರಲಿಲ್ಲವೆಂಬದಕ್ಕೂ, ಯಾತ್ರಾ ಜನರನ್ನು ರೋಗ ಹಿಂಬಾಲಿಸಿತೆಂಬದಕ್ಕೂ, ಆದರಿಂದ ಅವರುಗಳು ಬಂದ ಬಳಿಕ ಆ ಜನಗಳು ಮೃತಪಟ್ಟರೆಂಬದಕ್ಕೂ, ಅವರುಗಳ ಮಿತ್ರರೂ, ಬಂಧುಗಳೂ, ನೆರೆ ಹೊರೆಯವರು ಕ್ಷಿಪ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ರೋಗ ತಗಲಿ ಮೃತಪಟ್ಟರೆಂಬದಕ್ಕೂ, ಸ್ವತಂತ್ರಗಳಾದ ಯಿಷ್ಟು ಸಾಕ್ಷ್ಯಗಳು ಐಕಕಂಠ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿ ಯಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಸಂಗತಿಗಳಿಂದ ಈ ರೋಗ ವೊಬ್ಬರಿಂದೊಬ್ಬರಿಗೆ ಅಂಟತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಅಂಶದಲ್ಲಿಯೂ ವೊಂದು ಸ್ಥಳದಿಂದ ಮತೊಂದು ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದೆಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಕುರಿತು ಯಿಷ್ಟುಮಾತ್ರವೂ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವು. ಬಂಧುಗಳು ಬಂದ ಮೇಲೆ ಕುಟುಂಬದ ಜನಗಳಿಗೂ, ಯಾತ್ರಾ ಜನಗಳೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಗ್ರಾಮಗಳ ಜನಗಳಿಗೂ, ಯಾತ್ರಾ ಜನಗಳು ಬಿಟ್ಟುಹೋದ ಆಹಾರವನ್ನು ತಿಂದವರಿಗೂ, ಅವರುಗಳೊಡನೆ ವೊಂದೇ ಬಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿದವರಿಗೂ ಉಪದ್ರವ ತಗಲಿದ್ದರ ರೀತಿಯನ್ನು ಅದರಿಂದ ತರುವಾಯ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಕುರಿತು ಅನೇಕ ನಿದರ್ಶನಗಳು ಯಿರುತ್ತವೆ.

ಉಖಾಲ್ ಜುಲಾಬ್‌ನಿಂದ ಬಾಧೆಪಡುತ್ತಾ ಯಿರತಕ್ಕ ಜನಗಳನೇಕರು ಬಂಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು. ಈ ಪೈಕಿ ರೂಪೂರ್ ಯೆಂಬ ಸ್ಥಳದ ಹತ್ತಿರ ಶತದ್ರು ನದಿಯನ್ನು ದಾಟುವದಕ್ಕೆ ಮುಂದೆ ಬಂಡಿಗಳ ಆಜಮಾಯಿಷೀ ಮಾಡಿದ್ದರಲ್ಲಿ ಹೆಣಗಳು ಸಹ ಕಾಣಬಂದವು. ರೋಗ ತಗಲಿದವರು ರೇಯಿಲ್‌ವೇ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಅಲಹಾಬಾದಿಗೂ, ಮುಲ್ತಾನಿಗೂ, ರವಾನೇ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟರು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಯಿವರುಗಳು ಬಂದಬಳಿಕ ವುಪದ್ರವ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿತು. ಮುಲ್ತಾನಿನಲ್ಲಿ ಏಪ್ರೇಲ್ ೨೬ನೇ ತಾರೀಖಿನಲ್ಲಿ ರೇಯಿಲ್ ಟರಮಿನಸ್ ಬಳಿ ವೊಬ್ಬ ಯಾತ್ರೇಯವನಿಗೂ ಮುಲ್ತಾನ್ ಷಹರ್‌ನಲ್ಲಿ ವೊಬ್ಬ ಯಾತ್ರೆಯವನಿಗೂ ತಾರೀಖು ೧೮ರಲ್ಲು ನೆರೆಹೊರೆಯವರಿಗೂ ತಗಲಿ ಕ್ರಮೇಣ ಷಹರ್‌ನೊಳಗೂ ಪ್ರಬಲಿಸಿ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಕೊಂಡಿತು.

೧೮೪೬ನೇ ಯಿಸವೀಲಾಗಾಯಿತು ಮುಲ್ತಾನನಲ್ಲಿ ಉಖಾಲ್ ಜುಲಾಬ್ ವುಪದ್ರವ ಪ್ರಬಲಿಸದೇ ಯಿದ್ದದ್ದು ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗಿರುತ್ತೆ, ಸದರೀ ಯಿಸವಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯಶಃ ಲಾಹೂರ್‌ನಿಂದ ಶತದ್ರೂ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ರೋಗ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಬಂತು ಲಾಹೂರಿಗೂ ಮುಲ್ತಾನಿಗೂ ಮಧ್ಯೆ ಯಿರುವದಾರಿ ಬಹು ದೂರವಾಗಿಯೂ, ನಿರ್ಜಲವಾಗಿಯೂ ಜನ ಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದೆಯೂ, ಯಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ೧೮೫೦ನೇ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ೧೮೬೧ನೇ ಯಿಸವಿಯೊಳಗೂ ಲಾಹೂರ್‌ನೊಳಗೆ ಕೇವಲ ವುಗ್ರವಾಗಿ ತಗಲಿ ಯಿದ್ದ. ಉಖಾಲ್ ಜುಲಾಬ್ ವುಪದ್ರವು ಪ್ರಾಯಶಃ ಮುಲ್ತಾನಿಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸದೇ ಯಿರಬಹುದು. ರೇಯಿಲ್‌ವೇ ಮೂಲಕ ಅತಿವೇಗವಾಗಿ ಜನಗಳು ವೊಂದೂರಿಂದ ವೊಂದೂರಿಗೆ ಹೋಗುವದ್ದರಿಂದ ರೋಗ ವ್ಯಾಪಿಸುವದಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗವಾಯಿತು. ದಾರೀಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಯಾತ್ರೆ ಜನರಲ್ಲಿ ವೊಬ್ಬರಿಂದೊಬ್ಬರಿಗೆ ಬಂಡಿಗಳೊಳಗಾಗಲಿ, ವೊಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಮುಟ್ಟುವವರಿಂದಲಾಗಲಿ, ರೋಗತಗಲಿದವರು ಯಿಳಿದು ಯಿದ್ದ ಗಲೀಜಾ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವೊಬ್ಬಬ್ಬರಾಗಿ ಯಿಳಿಯುತ್ತಾ ಬಂದದ್ದರಿಂದಲಾಗಲಿ, ಪ್ರಾಯಶಃ ವುಪದ್ರವ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವದು, ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ದೂರ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಅವರವರ ಸ್ಥಳ ಶೇರುವದಕ್ಕೆ ಮುಂದೆಯೇ ರೋಗ ಶಮನವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಯಿರುವದು.

ವಾಯುವ್ಯ ಶೀಮೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪಂಜಾಬ್‌ನೊಳಗು ಏಪ್ರೀಲ್ ಮೇ ಈ ಯೆರಡು ತಿಂಗಳ್ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಖಾಲ್ ಜುಲಾಬ್ ತಗಲುವ ಕಾಲವಲ್ಲವಾಗಿ, ಯಾತ್ರಾ ಜನಗಳು ಹೋಗುವದರಿಂದ ಆಗ ಸದರೀ ಸ್ಥಳಗಳೊಳಗೆ ವುಪದ್ರವ ತಗಲುವದೆಂದು ನಾನು ಯೆಣಿಸಲಿಲ್ಲ, ಆದರೆ ಮಳೆಗಾಲವೇ ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿ ಈ ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕವಾದ ಉಖಾಲ್ ಜುಲಾಬ್ ವುಪದ್ರವ ತಗಲುವ ಕಾಲವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವುಪದ್ರವ ಹುಟ್ಟುವದೆಂದು ಯೆಣಿಸಿ ಯಿದ್ದೆನು. ಪರಂತು ಯಾತ್ರಾ ಜನಗಳು ಬಂದ ಮೇಲೆ ದೇಶವೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ರೋಗ ತಗಲಿ ಹಿಮವಂತದ ತಳದಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಪರ್ವತ ದೇಶದೊಳಗೆ ಬಹುದೂರ ವ್ಯಾಪಿಸಿತು, ಅಂಬಾಲಾ ಪೆಷಾವರ್ ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯೂರೋಪಿಯರ್ನ ಫೌಜುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿತು. ಪುನಹ ಹಿಸ್ಸಾರ್ ಶೀಮೇ ಕಡೆಗೆ ನಿರುರುತಿ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಮರಳಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಕೇವಲ ಅಪಾಯಕರವಾಯಿತು. ಮೊದಲು ಯೆಣಿಸಿ ಯಿದ್ದಂತೆ ಮಳೆ ಬಂದದ್ದು ವಾಯುವ್ಯ ಶೀಮೆಗಳ ಪೈಕಿ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ, ಮೀರಟ್, ಬರೇಲಿ, ಮೊರದಾಬಾದ್, ಗ್ವಾಲಿಯರ್, ಲಾಹೂರ್, ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪುನಹ ಸಂಭವಿಸಿ ಯೇಪ್ರೀಲ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿ ಯಿದ್ದ ಯೂರೋಪಿಯರ್ನ ಫೌಜಿಗಳಿಗೆ ತಗಲಿತು.

ಆ ವುಪದ್ರವಕ್ಕೆ ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿ ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕವಾದ ಉಖಾಲ್ ಜುಲಾಬಿಗೆ ಯಿರುವ ಲಕ್ಷಣಗಳಿದ್ದದ್ದರಲ್ಲಿ ೧೮೩೨ನೇ ಯಿಸವಿಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಪೇರಿಸ್ ಪಟ್ಟಣದೊಳಗೆ ಪ್ರಥಮತಃ ನೋಡಿದ ತರುವಾಯ ನನ್ನ ತಿಳುವಳಿಕೆಗೆ ಬಂದ ಅದರ ಭೇದಗಳು ಈ ರೋಗದಲ್ಲಿ ವುಂಟಾಗಿದ್ದವು, ಸಿಯಲ್‌ಕೋಟ್ ಅಸಿಸ್ಟೆಂಟ್ ಕಮಿಶ್ನರಾದ ಮೇಜರ್ ಮೆರ್ಸರ್ ಯೆಂಬವರು, ಯಾತ್ರಾ ಜನಗಳಿಗೆ ಸದಾ ರೋಗ ತಗಲಿದ್ದನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ ಯಿದ್ದಾರೆ, ಹ್ಯಾಗಂದರೆ.

" ೧ನೇದು—ದಾಹ.

" ೨ನೇದು—ಹೊಟ್ಟೆ ಕುಗ್ಗಿದಹಾಗೆ ಆಗುವದು, ಮತ್ತು ಕಲೀಜಾ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಕೆಯೆಲುವಿನಲ್ಲಿ ನೋವು ಕಾಣುವದು.

" ೩ನೇದು—ಮುಖದಲ್ಲಿ ಚಿಂತಾಭಾವ ಕಣ್ಣುಗಳು ಗುಣಿ ಬಿದ್ದಿರುವಿಕೆ.

ಈ ದೆಶಿಯ ಪರ್ಯಂತ ಉಖಾಲ್ ಜುಲಾಬಿಗೆ ಪರಿಹಾರಕವಾದ ಮಾತ್ರೆಯು ಬಹಳ ಪ್ರಯೋಜನ ಕರವಾಗಿಯೇ ಯಿತ್ತು, ಆ ಮಾತ್ರೆಗಳು ಶಿಕ್ಕದೇ ಹೋದಾಗ ರೋಗವು ಕ್ಷಿಪ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಭೇದಿ ವಾಂತಿ ರೂಪವಾಗಿಯೂ, ಶೆಳವು, ಶಕ್ತಿ ತಗ್ಗುವಿಕೆ ಯಿಂತಾದ್ದೆಲ್ಲಾ ವುಂಟಾಗಿ ಕೆಲವು ಗಂಟೆಗಳ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮರಣ ಸಂಭವಿಸುವದು.

ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸರ್ವತ್ರ ಯಾತ್ರೆಯ ಜನಗಳು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿರುವ ಆಯಾ ಮೊಕ್ಕಾಂ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸ್ಟೇಷರ್ನಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ರೋಗತಗಲಿದ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಕಾಲರಾ ಮಾತ್ರೆಗಳು ಅನೇಕ ಸಹಸ್ರ ಜನಗಳಿಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಲ್ಲದೆ ಕಾಯಿಲೇ ಆಗಿರುವ ಜನಗಳಿಗೆ ಈ ಮಾತ್ರೆಗಳು ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು ಯಿದರಿಂದ ಮೇಲೆ ಕಂಡ ಅನುಕೂಲವಾದ ಫಲವುಂಟಾಗಿರುತ್ತೆ.

ಈ ರೋಗದ ಆಯಾ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಈಬಗ್ಗೆ ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಬೇಕಾದ್ದಿಲ್ಲವು ಆದರೆ ಈಗ ಗವರ್ನಮೆಂಟಿನವರು ಯೇರ್ಪಡಿಸಿದಂತೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವದರಲ್ಲಿ ಈ ರೋಗ ತಗಲಿದವರನ್ನು ಪರಭಾರೇ ಯಿಡುವದರ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಕುರಿತು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿ ಶೀಸ ಬೇಕಾದ ತಪಶೀಲ್ ೪ನೇ ನಂಬರ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಿಯಿಂದ ೧೮೬೧ನೇ ಯಿಸವಿ ಲಾಗಾಯಿತು ಉಖಾಲ್ ಜುಲಾಬ್ ವುಪದ್ರ ತಗಲಿ ಯೂರೋಪಿಯರ್ನ ಫೌಜುಗಳಲ್ಲಿ ಜನಗಳು ಮೃತ ಪಡುತ್ತಾ ಯಿದದ್ದು ಕಡಮೆ ಯಾದಂತೆ ತಿಳಿಯಲಾಯಿತು. ಆಗ ಆಗ್ರಾದಲ್ಲಿ ಷಹರ್‌ನಿಂದ ಹೊರಗೆ ಡೇರೇ ಹಾಕಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಗ ಫೌಜು ರವಾನೇ ಮಾಡಿದ್ದು ಪ್ರಯೋಜನಕರವಾಯಿತು. ಈಚಿಗೆ ಈ ಪ್ರಕಾರ ನಡಿಸುವಂತೆ ಗವರ್ನಮೆಂಟಿನವರು ಹುಕುಂ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ವುಪದ್ರವದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ತಗ್ಗದೇ ಯಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಪೂರ್ವ ವುಪದ್ರವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರೋಗ ತಗಲಿದವರ ಪೈಕಿ ಮೃತರಾಗುತ್ತಾ ಯಿದ್ದವರಿಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಾಯುತ್ತಾ ಯಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಮೇಲೆಕಂಡ ಕ್ರಮದಿಂದಲೂ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಸತಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಜನಗಳಿಗೆ ಆರೋಗ್ಯ ಕರಗಳಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಸಹ ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಪ್ರಾಣಗಳು ವುಳಿದವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಸರ್ ೧೮೫೬—೧೮೬೦—೧೮೬೧ ಈ ಯಿಸವಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿದ ವುಪದ್ರವಗಳಲ್ಲಿ ಫೌಜಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಮೇಲ ಸೇಕಡಾ ೭೮ ಪ್ರಕಾರ ಮೃತಿ ಹೆಚ್ಚಿತು. ಆದರೆ, ೧೮೬೭—೬೮—೬೯ ಈ ಯಿಸವಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೇಕಡಾ ೪ಕ್ಕಿಂತ ಕಮ್ಮಿಯಾಯಿತು ಈ ಪ್ರಕಾರ ಕಾಸಲ ರೋಗ ತಗಲಿದ ಆಯಾ ಸ್ಟೇಷರ್ನಗಳಲ್ಲಿ ೩೦೦ ಮಂದಿ ಮಿಕ್ಕ ಹಾಗಾಯಿತು. ಇಂಡ್ಯ ದೇಶದಲ್ಲಿ

ಈರೋಗದ ವ್ಯಾಪಕತೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವದರಲ್ಲಿ ಯಾತ್ರೆ ಜನಗ
ಳು ಹರಿದ್ವಾರ ದೊಳಗಿರುವಾಗಲೂ, ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ
ವಾಪಸ್ ಬರುವಾಗಲೂ, ಅವರುಗಳಿಗೆ ಆರೋಗ್ಯವೂ, ಸೌಖ್ಯವೂ,
ವುಂಟಾಗುವ ಬಗ್ಗೂ, ಅವರುಗಳು ಯಾವ ದೇಶದ ಮಾರ್ಗ
ಹೋಗುತ್ತಾರೋ ಆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ರೋಗೋಪದ್ರವಗಳುಂಟಾಗದೇ
ಬಂದೋಬಸ್ತು ಆಗುವ ಬಗ್ಗೂ ಮುಂಜಾಗ್ರತೆಗೋಸ್ಕರ ಮಾಡ
ಲ್ಪಡುವ ವುಪಾಯಗಳನ್ನು ನಮೂದಿಸ ಬಹುದಾಗಿರುತ್ತೆ.

ಹರಿದ್ವಾರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಜನಗಳಿಗೆ ವೊಳ್ಳೆಯು ಆಧಾರ ನೀರು
ಕ್ರಮವಾದ ಶಿಖರದಲ್ಲಿ ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಗಾಳಿ ಬೀಸುವದಕ್ಕೆ ಅವ
ಕಾಶ ಯಿಲ್ಲದೆ ಗಲೀಜಾ ವಗೈರೇ ಪಾಕ್ ಮಾಡತಕ್ಕ ಬಗ್ಯೆ
ತಕ್ಕ ಯೇರ್ಪಾಡುಗಳು ಇವುಗಳು ವುಪದ್ರವ ಸಂಭವಿಸದೇ ಯಿ
ರುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಸದರೀ ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸರಿ
ಯಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳತಕ್ಕ ಬಗ್ಯೆ ವೊಳ್ಳೇ ವುಪಯುಕ್ತವಾದ
ಪೋಲೀಸ್ ಶಿಬ್ಬಂದಿ ಯಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಕ್ರಮವಾಗಿಯೂ, ಸೊಟ್ಟೆ ಯಿಲ್ಲದೆ ವಿಶಾಲವಾಗಿರುವ ಬೀದಿ
ಗಳೊಡನೆ ಯೇರ್ಪಡಿಸಿಯಿದ್ದ ಶಿಖರಗಳಲ್ಲಿ ಜನಗಳು ಬಂದೆ ಕೂ
ಡ್ಲೆ ಯಿಳಿದರು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಆರೋಗ್ಯ ಕರಗಳಾದ ಆಹಾರವಸ್ತುಗ
ಳೂ ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು. ಗಂಗಾ
ನದಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿತ್ತು. ಇದಲ್ಲದೆ ಕೆಲವು ಶೀನೀರು ಭಾವಿಗಳು
ಇದ್ದವು ಅನುಕೂಲವಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಯಖಾನೆಗಳು ಮಾಡ
ಲ್ಪಟ್ಟು ಅವುಗಳಿಗೆ ಮರೆಗಳು ಹಾಕಿದ್ದವು. ಪಾಯಖಾನೇ ಗುಡಿಸು
ವ ಬಗ್ಯೆ ೩೦೦ ಮಂದಿ ಹಲಾಲ್‌ಖೋರರು ಮೊಕರರ್ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ
ರು. ಮತ್ತು ಪಾಯಖಾನೆಗೆ ವೊಣಮಣ್ಣು ಚಲ್ಲಿ ದುರ್ಗಂಧ ವ್ಯಾ
ಪಿಸದೇ ಯಿರುವಂತೆ ಮಾಡೋಣಾಯಿತು ಇದರಿಂದಲೇ ಉಖಾಲ್
ಜುಲಾಬ್ ವುಪದ್ರವ ತಗಲಿದ ಹಾಗೆ. ಕೆಲವರು ನೇಟೀವ್‌ಗಳು ಹೇಳಿ
ದರು. ಹ್ಯಾಗಂದರೆ ಮಲಗಳು ಪೂರ್ವದಂತೆ ಬಿಸಲಿಗೆ ವೊಣಗುವ
ದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಮಣ್ಣಿನ ಕೆಳಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ತೇವ ಆರದೆ ಮಳೆ ಬಿದ್ದಾ
ಗ ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ವಿಷಮಯವಾದ ಹಬೆ ಯೇಳು
ವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತಂತೆ. ಈ ವೊಂದು ಯೇರ್ಪಾಡನ್ನು
ಮಾತ್ರ ಯಾತ್ರ ಜನಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕೊಂಡಾಡಲಿಲ್ಲವು ಈ
ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕೀಳು ಸಂಭವಿಸಿತು. ಆದರೆ ಇವು ಪೂರ್ವದ ಯೇ
ರ್ಪಾಡಿಗಿಂತ ಈಗಿನ ಯೇರ್ಪಾಡು ಪ್ರಕಾರ ಕಡಮೆ ಆದ ಸಂಗತಿ
ಜನಗಳು ಪೂರ್ವ ವುತಾರೇ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇದ್ದ ದುಸ್ಸಹವಾದ ದು
ರ್ಗಂಧ ವಿಲ್ಲದೇ ಹೋದ್ದರಿಂದ ನಿದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುತ್ತೆ. ಮಲಗ
ಳು ಬಂಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ಸಾಗಿಸಿ ಬಿಡುವದು ಒಳ್ಳೇದೆಂದು ತಿಳಿಸಲ್ಪ
ಟ್ಟಿತು. ಲಂಡನ್ ಪಟ್ಟ ಪ್ರಜಾ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಪೈಕಿ ಮೂರರಲ್ಲಿ ಎರ
ಡರಷ್ಟು ಪ್ರಜೆಗಳುಳ್ಳ ಜನ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಆಪ್ರಕಾರ ಗಲೀಜಾ
ಪಾಕ್ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಶಿಬ್ಬಂದಿಯನ್ನು ಯೇರ್ಪಡಿಸ ಬೇಕಾದರೆ
ಪ್ರಯಾಸವಾಗಿಯೂ, ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಖರ್ಚು ಹಿಡಿಯುವದಲ್ಲ
ದೆ ಜೇಸಿಗೆ ಕಾಲದಷ್ಟು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿಯೂ, ವುಪದ್ರವ ವಿಲ್ಲದೆ
ಯೂ, ಇರಲಾರದು. ಮಳೆ ಬೀಳುವಾಗ ಇನ್ನು ಪರಿಷ್ಕಾರವಾಗಿ
ಇರುವದೆಂಬ ಅಂತ ಸಂಶಯಿಸ ತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ.

ವ್ರಣವೈದ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿಯೂ, ಆಕಸ್ಮಿಕಗಳಾದ ಅಪಾ
ಯಗಳಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿಯೂ, ಮುಖ್ಯವಾದ ಮೂರ[illegible]
ಗಳು ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು, ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ[illegible]
ಬು ಉಖಾಲ್‌ಜುಲಾಬ್ ವಗೈರೇ ಅಂಟು ರೋಗಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಬೇ
ರೊಂದು ಆಸ್‌ಪಟಲ್ ಯಿತ್ತು, ಯಾತ್ರ ಜನರಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿಯಿದ್ದ
ಪ್ರಯಾಸಗಳಾದ ಅನೇಕ ರೋಗಗಳಿಗೆ ಮದ್ದುಗಳು ಕೊಡುವದ
ರಿಂದ ಬಹಳ ಕ್ಷೇಮವಾಯಿತು ರೋಗ ಕೇವಲ ಮುದರಿ ಚಿಕಿತ್ಸಾ
ಶಯಿಲ್ಲದ ಕೆಲವರಿಗೆ ಸಾಯುವದಕ್ಕಿಂತ ಮುಂದಾಗಿ ಅವುಷಧ
ಕೊಡುವದ್ದರಿಂದ ವುಪದ್ರವು ವಾಸಿಯಾಗಿ ಸುಖ ವುಂಟಾಯಿತು.

ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸರ್ವತ್ರ ಈ ಅಂಟು ರೋಗ ತಗಲಿದ ಯಾತ್ರಾ ಜನಗ
ಳ ಗುಂಪು ಸಾಗಿ ಹೋಗುವದಕ್ಕೂ ಪ್ರಜೆಗಳು ತಮ್ಮ ಹಿಂದಿಟ್ಟು
ಕೊಂಡು ಬಂದಂಥಾ ರೋಗ ತಗಲದೇ ನಿರೋಧಿಸುವ ಬಗ್ಗೂ
ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ನೆರವೇರಲಿಲ್ಲವು. ಈ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನಿಯಮಗಳಲ್ಲಿ ಖಂಡಿತವಾಗಿ ನಿಗೇ ಇ
ಟ್ಟು ಅವು ಯುಕ್ತವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೋ ಹ್ಯಾಗೋ ಆ ವಿ
ಷಯ ಸಂಶಯವಾಗಿದೆ.

ಯಾತ್ರಾ ಜನಗಳು ಯಾವ ಪಟ್ಟಣದ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಹೋದ
ರೋ ಆ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸದೇ ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ದಾ
ರೀಯಲ್ಲಿ ಅವರುಗಳಿಗೆ ಆಹಾರವೂ ಅವುಷಧವೂ ಕೊಡುವದು,
ರೋಗ ತಗಲಿ ಅವರಿಗೆ ವಾಸಿಯಾಗುವ ಪರ್ಯಂತ ಅವರನ್ನು ಆಸ್
ಪಿಟಲ್‌ಗಳಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡು ಮತ್ತು ಅವರನ್ನು ನೋಡಿಕ್ಕೊಳ್ಳು
ವ ಬಗ್ಯೆ ವೊಬ್ಬ ಆಪ್ತನಾದವನನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡು ಮಿಕ್ಕಾದವ
ರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ ಬಿಡುವದು. ಇವುಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಡಿಸಿದ
ವಿಷಯಗಳು ಯಾತ್ರೆಯ ಜನಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಷಹರ್
ಗಳಿಗೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಕೆಲವು ಷಹರ್‌ಗಳಲ್ಲಿ ವೊಂದು ವಾರದವರಿಗೆ
ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಯಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರು ಅಂದರೆ ಅಂಟುರೋಗ ತಗಲಿ ಯಿರು
ತ್ತೋ ಯೆಂಬ ಗುಮಾನಿ ಮೇಲೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಯಿಟ್ಟು ಅಜಮಾ
ಯಿಷೀ ಮಾಡಿದರೂ ಇತರ ಷಹರುಗಳಲ್ಲಿ, ಯಾತ್ರೆಯವರು ವೊಂ
ದು ದಿನ ಮಾತ್ರ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಯಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವದ್ದು ಆರೋಗ್ಯ ವುಂ
ಟಾಗಿದ್ದರೆ ಮಾರನೇ ದಿನ ವೂರೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು ಲಷ್ಕರ್‌ಗಳ
ಹತ್ತಿರಲೂ, ಪಟ್ಟಣಗಳ ಹತ್ತಿರಲೂ, ಯಾತ್ರ ಜನಗಳು ಬಂದಾಗ
ವೂರ ಹೊರಗೆ ೩, ೪, ೫ ಮೈಲುಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಮಾ
ರ್ಗದೊಳಗೇನೆ ಅಟಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಕೆಲವು ಮೈಲುಗಳು ಆಚೆ
ಗೆ ಪುನಶ್ಚ ದಾರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವಂತೆ ಮಾತ್ರ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
ರು. ದಾರೀಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪೋಲೀಸ್ ಥಾಟ್ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ತಮಾಂ
ಲಷ್ಕರ್ ಜಾಗಾಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಥಾಜ್ ಯೇರ್ಪಾಡುಗ
ಳು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವೂ. ದಾರೀಯಲ್ಲಿ ಆಯಾ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹೋಗುವ
ಸ್ಥಾನದೊಳಗೆ ಜಿನಿಸಿಗಳನ್ನು ಮಾರತಕ್ಕ ಅಂಗಡಿಗಳ ಸಹಿತವಾ
ಗಿ ವೊಂದು ಕಾಲರ ವೈದ್ಯಶಾಲೆ ಯಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ವುಪದ್ರವತಗ
ಲಿದವರೆಲ್ಲ ಅಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟರು ಜನಗಳು ಇಳಿಯುವ ಕೆಲ
ವು ದೊಡ್ಡ ಮೈದಾನಗಳ ಬಳಿ ಬದಸ್ತೂರ್ ಯೇರ್ಪಾಡುಗಳು
ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವು. ಆದರೆ ಕಲ್ಮಷ ಮೈಗೆ ಅಂಟಿ ಯಿದ್ದವರು ತ
ತ್ತಾಪಿ ಬುರ್ಖೇ ಹಾಕಿ ಯಿದ್ದ ಗಾಡಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದವರ ವುಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿ
ರ ಬಹುದು. ಕೆಲವರು ಯಾತ್ರೆಯವರು ಪೋಲೀಸ್ ಠಾಣೇದವ

ರನ್ನು ವಿವಿ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗಾಗಿ ಪಟ್ಟಣಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದ ಹಾಗೂ ಪಾರರು ಯಾತ್ರಾ ಜನಗಳನ್ನು ನೋಡುವದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದು ವಾಪಸ್ ಬಂದ ಕೂಡ್ಲೆ ಉಬಾಲ್ ಜುಲಾಬ್ ತಗಲಿದಂತೆ ವೃತ್ತಾಂತವಿದೆ. ಯಾತ್ರೆಯ ಜನರು ಸಾಗಿಹೋಗುವಾಗ ಯೆರಡು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಯೂರೋಪಿಯರ್ ಫೌಜಿನವರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಜೈಲ್ ನೊಳಗೂ ಉಬಾಲ್ ಜುಲಾಬ್ ತಗಲಿತು. ಆದರೆ ಕೆಲವು ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಪದ್ರವು ತಗಲಲಿಲ್ಲವು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ರೋಗ ತಗಲಿದವರ ಸಂಖ್ಯೆ ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿರುತ್ತೆ. ಬಹಳ ದಿನಗಳು ರೋಗ ವ್ಯಾಪಿಸಲಿಲ್ಲ ಆದಾಗ್ಯೂ ಬಹು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ದೇಶದಲ್ಲಿ ರೋಗ ತಗಲಿದ್ದರಿಂದ ಯಾತ್ರೆಯ ಜನರಲ್ಲಿಯೂ ಪಾರರಲ್ಲಿಯೂ ೪೦೦೦೦ ಮಂದಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮೃತಪಟ್ಟಂತೆ ನನಗೆ ವೃತ್ತಾಂತ ಬಂತು. ಈ ಸಂಖ್ಯೆ ನಿಜವಾಗಿ ಮೃತಪಟ್ಟ ಜನಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಗಿಂತ ಬಹಳ ಕಡಮೆ ಯೆಂಬದಕ್ಕೆ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಜೈಲಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಲಷ್ಕರ್ ಜಾಗಾಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಇದ್ದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಈ ಉಪದ್ರವ ಉಂಟಾಗದೇ ಇದ್ದದ್ದರಿಂದ ಇದು ಹುಟ್ಟದೇ ಯಿರತಕ್ಕ ಬಗ್ಯೆ ಆಬಳಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಸರ್ವತ್ರ ಮಾಡಬಹುದಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅಂಥಾ ಉಪಾಯಗಳ್ಯಾವವೆಂದರೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪಡಿಸುವಿಕೆ ಯಿತರ ಷಹರ್ ವಗೈರೇಗಳೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೇ ಯಿರುವಿಕೆ ಯಿವುಗಳು. ಆದರೆ ವಿಶೇಷ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಯುವ ದೊಡ್ಡ ಷಹರ್‌ಗಳೂ, ಪವಳೀ ಗೋಡೆಗಳಿಲ್ಲದ ಬೈಲಾದ ಗ್ರಾಮಗಳೂ ಯಿರುವ ಪ್ರಜೆಗಳು ನಿಬಿಡವಾಗಿಯೂ, ಯಿರುವ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವದೋ; ಇಂಡ್ಯಾ ದೇಶದವರಂತೆ ಅದೃಷ್ಟಾನುಗುಣವಾಗಿ ಆಗುತ್ತೆಂದು ನಂಬಿ ಯಿರತಕ್ಕಂಥಾ ಜನಗಳು ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪರಸ್ಪರ ಸೇರತಕ್ಕದ್ದನ್ನು ನಿರೋಧಿಸುವದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾದೀತೆ, ಅಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪಾಯಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ಅನೇಕ ಯಾತ್ರಾ ಜನಗಳು ಪೇದರು ಪಾರಾರಲ್ಲಿ ಉಪದ್ರವ ವ್ಯಾಪಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಸಂಪೂರ್ಣಾಂಗವಾಗಿ ಈ ರೋಗ ತಗಲದೇ ನಿವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗುವದಿಲ್ಲವು. ಪರಂತು ದಾರಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇರುವ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಯಾತ್ರಾ ಜನರು ಇಳಿಯುವ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಯಿನ್ನೂ ಆರೋಗ್ಯಕರಗಳಾದ ಯೇರ್ಪಾಡುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಿಕೆ ರೋಗಿಸ್ಟರನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪಡಿಸುವಿಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ವಗೈರೇ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಬಲ ಪಡಿಸುವಿಕೆ ಈ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಯಿನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪದ್ರವ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಬಹುದು. ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಮಾಡತಕ್ಕ ಈ ಯೇರ್ಪಾಡುಗಳಿಗೆ ಬಹಳ ಖರ್ಚು ಹಿಡಿಯುವದು ಯಾರ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಇದೆಲ್ಲಾ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತೋ ಅವರೇ ಈ ಖರ್ಚನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಹಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಬಗ್ಯೆ ಹರಿದ್ವಾರಕ್ಕಾಗಲಿ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸರ್ವತ್ರ ಯಿಂಥಾ ಪರಿಷೆಗಳಿಗೆ ಬರತಕ್ಕ ಯಾತ್ರೆಯ ಜನಗಳಿಗೆ ಸೇನಿಟರಿ ಟ್ಯಾಕ್ಸ್ ಯೆಂಬ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸತಕ್ಕದ್ದು ನ್ಯಾಯವಾಗಿರುತ್ತೆ.

ಮೊಕ್ಕಾಂ ಸಿಂಲಾ, ೧೬ನೇ ಸೆಪಟಂಬರ ೧೮೬೭.

(Signed) JOHN MURRAY, M. D.
Inspector General of Hospitals, Upper Provinces.

PRINTED AND PUBLISHED BY J. P. GARRETT, SUPT., MYSORE GOVT. PRESS, BANGALORE—1867.